



Studying the bilateral strategic goals of Israel and the Republic of Azerbaijan From the expansion of relations between

Hossein Hemmati¹⁾

Abstract

Among the countries of Central Asia and the Caucasus, the Republic of Azerbaijan is of special importance for Israel due to its geographical location and its location on the roads of the West and the East. Israel considers Azerbaijan to be the gateway to Central Asia and the Caucasus region, and for this reason, this regime, by developing economic, military and security relations with Azerbaijan, is trying to increase its strategic depth by following the Ben-Gurion doctrine and also by getting closer to Iran's borders. On the other hand, from the point of view of new realism, the first concern of countries is not to maximize their power, but to maintain their position in the international system, so Azerbaijan's strategy in being close to Israel meets the inherent needs of this country to maintain security after independence from the Soviet Union through the acquisition of new military technologies. Strengthening its power against Armenia is due to the issue of the Nagorno-Karabakh crisis and its proximity to the West. Now, the question of this research, which was compiled in a descriptive and analytical way, is in what areas have the relations between Israel and the Republic of Azerbaijan been developed? The results show that there has been an expansion of cooperation in the military and security fields of Azerbaijan and Israel.

Key words: Israel, Karabakh, crisis, security, South Casusu

¹⁾]PhD in Political Science, Islamic Azad University, Hamedan branch,
Hamedan, Iran

H.hemmati96@gmail.com



بررسی اهداف راهبردی دوسویه اسرائیل و جمهوری آذربایجان از گسترش روابط فی مابین

حسین همتی^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱

چکیده

در میان کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز کشور جمهوری آذربایجان، با توجه به موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن بر سر راه‌های غرب و شرق از اهمیت ویژه‌ای برای اسرائیل برخوردار است. اسرائیل، آذربایجان را دروازه ورود به منطقه آسیای مرکزی و قفقاز می‌داند و به همین جهت این رژیم با توسعه روابط اقتصادی، نظامی و امنیتی با آذربایجان سعی دارد بتواند از طریق عمل کردن به دکترین بن گورین و همچنین نزدیک شدن به مرزهای ایران عمق استراتژیک خود را تقویت کند. در سوی دیگر از منظر نو واقع‌گرایی اولین دغدغه کشورها پیشینه ساختن قدرت نیست، بلکه حفظ جایگاهشان در نظام بین‌الملل است بنابراین راهبرد آذربایجان در نزدیکی به اسرائیل به نیازهای ذاتی این کشور برای حفظ امنیت پس از استقلال از شوروی از طریق کسب فناوری‌های جدید و نظامی، تقویت قدرت خود در برابر ارمنستان به خاطر مسئله بحران قره‌باغ و نزدیکی به غرب بازمی‌گردد. حال سؤال این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی گردآوری شده این است که روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان در چه حوزه‌هایی توسعه یافته است؟ نتایج نشان می‌دهد که گسترش همکاری‌ها در حوزه‌های نظامی و امنیتی آذربایجان و اسرائیل روی داده است.

واژگان کلیدی: اسرائیل، قره‌باغ، بحران، امنیت، قفقاز جنوبی

^۱ دکتری علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران

H.hemmati96@gmail.com

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی یکی از مناطق ژئوپلیتیک جهان به شمار می‌آید که بر طبق نظریه قلب زمین^۱ مکیندر^۲ یکی از مناطقی است که سیطره داشتن بر آن منجر به غلبه یافتن بر جهان می‌شود. دو عامل برای اهمیت یافتن این منطقه از دیگر عوامل مهمتر است، یکی اینکه قفقاز جنوبی راه ارتباطی غرب به شرق و شمال به جنوب است و حلقه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و نیز آفریقا است و درگیری اینکه این منطقه دارای منابع انرژی نفت و گاز در حوزه دریای خزر است که این منابع در اختیار جمهوری آذربایجان است. بنابراین اهمیت این منطقه برای قدرتهای منطقه‌ای و فرماندهی‌های بسیار حایز اهمیت است. در این راستا، با فروپاشی شوروی و شکل‌گیری جمهوری‌های نوپا شرایط جدیدی در نظام بین‌المللی شکل گرفت که باعث شد جمهوری‌های قفقاز جنوبی همچون سایر کشورهای دیگر به مقولات امنیت و بقا در اولویت اول توجه کنند. از این‌رو، آذربایجان از زمان استقلال خود در سال ۱۹۹۱، سیاست خارجی خود را با ملاحظات منطقه‌ای و داخلی تدوین کرده است. این کشور با توجه به وجود همسایگان قدرتمندی چون روسیه، ایران و مسائل منطقه‌ای چون بحران قره‌باغ این کشور تلاش داشته است تا برای تأمین اهداف ملی و بقای خود سیاست‌هایی مبتنی بر دیپلماسی، موازنه قدرت و برقراری روابط نزدیک با غرب و متحدان آن را پیگیری کند. آذربایجان به سبب قرار گرفتن در یک موقعیت ژئوپلیتیک مناسب و شرایط استراتژیکی مهم در قفقاز جنوبی و استخراج منابع انرژی در سیاست غرب بسیار مهم تلقی می‌گردد. این کشور به غیر از بحث امنیت پس از استقلال با چالش دیگری روبرو است که آن اختلافات ارضی با ارمنستان بر سر قره‌باغ و حمایت روسیه از این کشور است؛ بنابراین دولت جمهوری نوپای

1. Heart Land

2. Halford Mackinder

آذربایجان با گرایش به طرف غرب و متعاقباً اسرائیل به دنبال ایجاد توازن قوا و تقویت قدرت خود برای بازپس گیری اراضی اشغالی از سوی ارمنستان است. در مقابل اسرائیل که موجودیت خود را با تحمیل به منطقه غرب آسیا تحمیل کرده است برای عبور از تنگناهای امنیتی تلاش دارد تا در جستجوی دوستانی با کشورهای غیر پیرامون خود از جمله در میان جمهوری‌های با اکثریت مسلمان آسیای مرکزی برای به مشروعیت بخشیدن و بهبود روابط خود با جهان اسلام ارتباط گسترده برقرار سازد و از سوی دیگر امنیت خود را تضمین نماید. در این میان خصومت دیرینه ایران با اسرائیل از زمان تاسیس جمهوری اسلامی ایران که اسرائیل را به رسمیت نشناخته و از حق مردم فلسطین حمایت می‌کند باعث شده است تا رقابتی بین طرفین ایجاد شود. حال سؤال این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی گردآوری شده این است که روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان در چه حوزه‌هایی توسعه یافته است؟ فرضیه مقاله این است که آذربایجان کشوری است که به سبب نیاز امنیتی در حوزه نظامی و به خاطر دارا بودن ذخایر انرژی در حوزه انرژی و همچنین زمینه‌های مناسب تجاری با اسرائیل روابط رو به توسعه دارد. پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی و با اسناد کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

چارچوب نظری

نواقعی گرایي در اواخر دهه ۱۹۷۰ و کنت والتز در حوزه روابط بین‌الملل شناخته شده است. کتاب نظریه سیاست بین‌الملل او نظریه ساختارگرایی یا سیستمیک از سیاست بین‌الملل را ارائه می‌دهد. حال در نواقعی گرایي سوال آن است که ساختار برچه اساسی شکل می‌گیرد و برچه مبنایی بازیگران نظام بین‌الملل یک آرایش خاصی می‌گیرند؟ چرا که نواقعی‌گرایی معتقد است که ساختار آنارشیکی نظام بین‌الملل فاقد قدرت برتر است و یک اقتدار مرکزی در آن وجود ندارد پس با این توضیح، چطور

است که کشورها با یکدیگر برابر نیستند، این آرایش ساختار ناشی از چیست؟ والتز در پاسخ به این سؤال اذعان دارد که در چنین نظامی جایگاه هر بازیگر بر اساس قدرت و توانایی‌هایش مشخص می‌شود. در واقع این توزیع توانمندی در میان بازیگران است که آرایش ساختار را موجب می‌شود و بر اساس اینکه ساختار از چند قدرت برتر برخوردار باشد صورت می‌گیرد (کشاورز مقدم، ۱۳۹۶: ۴۵-۴۴).

نواقعی‌گرایی به اصول و مفروضه‌های محوری واقع‌گرایی کلاسیک مانند کشور محوری، قدرت محوری، موازنه قوا، آنارشی یا وضع طبیعی بین‌المللی و یکپارچگی و عقلانیت کشورها وفادار است؛ اما باوجود این نواقعی‌گرایی از چند جهت از واقع‌گرایی کلاسیک متمایز می‌شود که آن را به صورت نظریه‌ای مستقل و متفاوت درمی‌آورد. نواقعی‌گرایی برخلاف واقع‌گرایی کلاسیک، نظریه‌ای در سطح تحلیل کلان با تصویر سوم است که رویکردی برون به درون به نتایج و سیاست بین‌الملل دارد. نواقعی‌گرایی نظریه‌ای سیستمیک یا نظام‌مند است که استدلال می‌کند سیاست بین‌الملل را می‌توان به صورت نظامی که دارای ساختار دقیق و مشخص است تلقی و تعریف کرد. ساختار نظام بین‌الملل متشکل از واحدهای متعامل با قواعد رفتار معینی است که به رفتار واحدها شکل می‌دهد. ساختار نظام بین‌الملل به وسیله یک اصل نظام بخش در سیاست بین‌المللی که به ساختار نظام بین‌المللی شکل می‌دهد آنارشی است (مکرمی پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۷۰-۱۶۹). تاثیری که نواقعی‌گرایی بر سیاست خارجی کشورها می‌گذارد متأثر از تاثیر ساختارها است برای مثال با فروپاشی شوروی نظام دوقطبی فروپاشید و منجر به آن شد که کشورهای جدید بتوانند سیاست خارجی خود را خارج از حیطه نفوذ شوروی تعقیب کنند. سیاست خارجی عبارت است از مجموعه روشها، تدبیرها، روشها و انتخاب موضوعی که یک دولت در برخورد با مسائل خارجی در چارچوب هدف‌های کلی حاکم بر نظام سیاسی به کار می‌گیرد. به بیانی، سیاست خارجی بازتاب هدف‌ها و سیاست‌های یک دولت، در صحنه روابط بین‌الملل و در ارتباط با دیگر دولت‌ها، جوامع، سازمان‌های بین‌المللی،

نهضت‌ها، افراد بیگانه و رویدادهای جهانی است؛ بنابراین نقطه آغاز در سیاست خارجی هر کشور، نیازها و آرمان‌هایی است که به عنوان هدف‌های ملی بیان و برای تحقق و تامین آن‌ها تلاش می‌شود بر این اساس، سیاست خارجی این گونه تعریف می‌شود: مجموعه‌ای از هدف‌ها، دستور کارها یا هدف‌هایی که مقام‌های رسمی یا نهادهای حاکمیتی در رابطه با کنشگران یا شرایط محیطی خارج از حاکمیت دولت ملت طراحی کرده‌اند و هدف از تأثیرگذاری بر هدف به شیوه مورد نظر سیاست‌گذاران است» (متقی و سلطانی، ۱۴۰۱: ۳۱۶).

در خصوص تطبیق این چارچوب نظری با پژوهش حاضر باید گفت که نواقعی‌گرایی شرایط ساختار بر سیاست خارجی کشورها را در نظر می‌گیرد و از آنجاکه کشوری مثل آذربایجان در فضا پسا شوروی به دنبال امنیت و توسعه خود بوده است تلاش کرده است تا با اسرائیل ارتباط گسترده‌ای داشته باشد چراکه اسرائیل تهدید همسایگی برای این کشور آذربایجان ندارد و به علاوه باعث می‌شود که از شوروی فاصله گرفته و به سمت غرب متمایل شود. با این حال در این پژوهش حوزه‌های همکاری دو طرف مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پیشینه روابط اسرائیل و آذربایجان

به دنبال فروپاشی اتحاد شوروی هر یک از کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به سرعت روابط خود را با اسرائیل برقرار کردند شروع آن در فوریه ۱۹۹۲ با ازبکستان و پایان آن در اکتبر ۱۹۹۳ با ترکمنستان بود در مقابل اسرائیل سفارت خود را در ازبکستان، گرجستان، جمهوری آذربایجان و قزاقستان افتتاح کرد و همه این کشورها همراه با ارمنستان (در سالهای اخیر) به‌استثنای جمهوری آذربایجان سفارت‌های خود را در اسرائیل تأسیس کردند. تمام هشت کشور آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی با اسرائیل روابط دیپلماتیک دارند و نخست وزیران و رؤسای این کشورها به‌استثنای ترکمنستان و جمهوری

آذربایجان برای دیدار رسمی به اسرائیل سفر کرده اند بازیگران آسیای مرکزی و قفقاز آشکارا با وجود اکثریت چشمگیر مسلمان شش کشور از هشت کشور و حل نشدن نهایی مسئله فلسطین و اسرائیل رابطه با این رژیم را از نظر سیاسی مشکل تشخیص نمی‌دهند در این ارتباط اسرائیل در کنار روابط دیپلماتیک، آژانس‌های تجاری و دولتی خود را در این کشورها تأسیس کرده است (Pinfold & Peters, 2019:19).

بر این اساس به طور کلی می‌توان سابقه روابط اسرائیل با جمهوری‌های آسیای مرکزی و قفقاز در سه دوره تاریخی مجزا بررسی کرد.

الف) از زمان تأسیس اسرائیل تا قبل از روی کار آمدن گورباچف؛ در بیشتر این دوره شوروی موضعی خصمانه در قبال اسرائیل اتخاذ نموده و بالطبع جمهوری‌های منطقه که هیچ‌گونه ارتباطی جز از طریق دولت مرکزی با جهان خارج نداشته‌اند نیز از هیچ رابطه‌ای با اسرائیل برخوردار نبودند.

ب) دومین دوره از روی کار آمدن گورباچف تا زمان فروپاشی شوروی ادامه داشته است؛ در این دوره، سیاست خارجی شوروی در قبال اسرائیل چرخش یافت و تا پایان سال ۱۹۹۱ بین طرفین سفیر جابجا می‌شد و به یهودیان روسیه اجازه داده می‌شد تا مهاجرت همگانی به اسرائیل داشته باشند.

ج) سومین مرحله با فروپاشی شوروی و استقلال جمهوری‌های مشترک‌المنافع آغاز گردید؛ در این دوره اسرائیل به‌عنوان یکی از رقبای بانفوذ وارد صحنه رقابت منطقه‌ای گردید (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹:۱۴۸-۱۴۷). در این میان روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل با سفر معاون نخست‌وزیر اسرائیل به باکو در سال ۱۹۹۲ آغاز شد. اوج توسعه روابط جمهوری آذربایجان با اسرائیل در زمان جبهه خلق به رهبری ابوالفضل ایلچی بیگ، دومین رئیس‌جمهور آذربایجان، بود. در این دوره اسرائیل سفارت خود را در این کشور به

سطح سفیر ارتقا داد و از نظر سیاسی در زمینه‌های آموزش دیپلماتیک، روزنامه‌نگاری، خبرگزاری و احزاب سیاسی با جمهوری آذربایجان همکاری کرد. روابط در زمان حیدر علی‌اف، سومین رئیس‌جمهور آذربایجان نیز ادامه پیدا کرد؛ از جمله اینکه در طول سال‌های ۹۵-۱۹۹۴، بیست‌وپنج دیپلمات از باکو برای گذراندن دوره‌های روابط بین‌المللی در وزارت خارجه اسرائیل، عازم تل‌آویو شدند (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹:۱۴۴). روابط در اوت ۱۹۹۷ در جریان سفر بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر وقت اسرائیل به باکو وارد مرحله جدیدی شد. از آن زمان اسرائیل روابط نزدیک‌تری با آذربایجان ایجاد کرده و به مدرن سازی نیروهای مسلح آذربایجان کمک کرده است. در ماه مه ۱۹۹۹، شورای ایالات متحده و آذربایجان از سمیناری برای بحث در مورد روابط بین آذری‌ها، یهودیان و اسرائیل حمایت کرد. در آوریل ۲۰۰۰، یک هیئت تجاری اسرائیلی برای گفتگو در مورد راه‌های تقویت روابط اقتصادی دوجانبه از باکو بازدید کرد.

بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵، اسرائیل از دهمین شریک تجاری بزرگ آذربایجان به پنجمین شریک تجاری خود رسید. طبق آمار سازمان ملل، بین سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۴، صادرات آذربایجان به اسرائیل از بیش از ۲ میلیون دلار به ۳۲۳ میلیون دلار افزایش یافته است که عمدتاً ناشی از قیمت بالای نفت بوده است. آذربایجان بزرگ‌ترین تامین کننده نفت اسرائیل از سال ۲۰۱۴ است و حدود ۴۰ درصد نفت خام اسرائیل را تامین می‌کند. اسرائیل به منظور کاهش وابستگی به نفت عرضه شده توسط کشورهای متخاصم، نفت آذربایجان را از یک خط لوله ۱۱۰۰ مایلی که آذربایجان را به بندر جیهان ترکیه متصل می‌کند، دریافت می‌کند (Sloame, 2022). اواخر ژوئن ۲۰۰۹ در دوره الهام علی‌اف، چهارمین رئیس‌جمهور آذربایجان، شیمون پرز رئیس‌جمهور اسرائیل به باکو سفر کرد. در طی این سفر دو طرف توافق‌نامه‌هایی را جهت همکاری در زمینه‌های مختلف از جمله آموزش،

فرهنگ، اطلاعات و فناوری‌های ارتباطی با یکدیگر به امضاء رساندند. از زمینه‌های موردعلاقه طرفین همکاری‌های نظامی است چراکه اسرائیل به دنبال نفوذ در قفقاز و نزدیک بودن به ایران است و آذربایجان به جهت حساسیت مسئله قره‌باغ به دنبال استفاده از تکنولوژی نظامی اسرائیل است. (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۴). در فوریه ۲۰۱۲، اسرائیل و آذربایجان قراردادی را امضا کردند که بر اساس آن صنایع هوفضای دولتی اسرائیل ۱,۶ میلیارد دلار پهباد و سامانه‌های دفاع ضد هوایی و موشکی به آذربایجان می‌فروشد. موشه یعلون وزیر دفاع اسرائیل در سپتامبر ۲۰۱۴ سفری دو روزه به آذربایجان را آغاز کرد که اولین سفر وزیر دفاع اسرائیل به آذربایجان از زمان برقراری روابط دیپلماتیک دوطرف بود. در سال ۲۰۱۳، المار ممدیاروف اولین وزیر خارجه آذربایجان بود که به حال به اسرائیل سفر کرده است. بنیامین نتانیاهو نخست‌وزیر اسرائیل در ۱۳ دسامبر ۲۰۱۶ یک سفر کوتاه هفت ساعته به آذربایجان داشت. نتانیاهو قبل از ادامه سفر به قزاقستان با الهام حیدر علی‌اف رئیس‌جمهور آذربایجان دیدار کرد. بنی گانتز وزیر دفاع اسرائیل در اکتبر ۲۰۲۲ به این کشور سفر کرد و با الهام علی‌اف رئیس‌جمهور و ذاکر حسن‌اف وزیر دفاع دیدار کرد. گانتز بر اهمیت حفظ روابط راهبردی بین دولت اسرائیل و جمهوری آذربایجان تاکید کرد و به بررسی تغییراتی که در منطقه خاورمیانه پس از امضای توافقنامه آبراهام رخ داده است، پرداخت (Sloame, 2022).

اهداف و اهمیت راهبردی دوسویه اسرائیل و آذربایجان

باوجود اهداف پنهان و روابط تنگاتنگ اسرائیل و جمهوری آذربایجان با آنکه موضوع پنهانی نیست آنچه مسلم است اینکه ایجاد و فعال‌سازی چنین ارتباط عمیق فی‌مابین اسرائیل و جمهوری آذربایجان از اهمیت بسیار بالا و حیاتی برای آنها برخوردار است. دارد. حال در ادامه اهداف و اهمیت راهبردی دوسویه اسرائیل و آذربایجان موردبررسی قرار می‌گیرد.

الف) اهداف و اهمیت راهبردی اسرائیل برای آذربایجان

در حقیقت راهبرد آذربایجان در نزدیکی با اسرائیل به نیازهای ذاتی این کشور بازمی‌گردد. این کشور پس از استقلال از یک ضعف اقتصادی و سیاسی رنج می‌برد. برای فائق آمدن و حل این مشکلات به دنبال راه‌حلی بود.

آذربایجان، کشوری با اکثریت مسلمان شیعه که جامعه‌ای بسیار سکولار دارد (Cafiero, 2021) از زمان استقلال خود در سال ۱۹۹۱ به نظر برخی تلاش برای رهایی آذربایجان از موقعیت محصورشده‌اش در تلاقی سه امپراتوری پارس، عثمانی و روسیه، نیز موجب شده است تا این کشور به مشارکت با اسرائیل روابط خود را حفظ کند (Delanoë, 2021). آذربایجان که یک کشور سکولار با اکثریت شیعه است، خواهان بهبود روابط با غرب بوده است. این به دلایل مختلفی بود که از جمله آن‌ها میل به کاهش نفوذ روسیه و مداخله در امور آن بود. آذربایجان همچنین خواهان فناوری و سرمایه‌گذاری غربی برای اقتصاد مبتنی بر نفت خود و همچنین تسلیحات مدرن غربی بود. این امر به‌ویژه به دلیل شکست‌های متعددی که آذربایجان از ارمنستان در اوایل دهه ۱۹۹۰ متحمل شد، صادق است (Mei, 2021). بر طبق نظریه نواقع‌گرایی موازنه دولت‌ها در برابر قدرت‌های تهدیدگر، قاعده اصلی رفتار آن‌ها در سیاست خارجی است بنابراین بهره‌گیری از کمک اسرائیل در معادله قره‌باغ نیز از مهم‌ترین هدف باکو از توسعه روابط با اسرائیل است تا ۲۰ درصد از خاک از دست‌رفته خود توسط ارمنستان را بتواند پس بگیرد. در این حال به نظر می‌رسد باکو اکنون با چند هدف نظامی و سیاسی به بهره‌گیری از اهرم تل‌آویو در موضوع قره‌باغ می‌اندیشد. از یک‌سو با محدودیت‌های نظامی و دفاعی اعمال‌شده و پنهان و آشکارا بر باکو از سوی روسیه و حتی غرب آذری‌ها را در اندیشه بهره‌گیری از کمک‌های گوناگون امنیتی و نظامی تل‌آویو سوق داده است. آذربایجان درگیر منازعه با ارمنستان بر

سر منطقه قره‌باغ است. در این راستا باید یادآور شد که آذربایجان از زمان استقلال در سال ۱۹۹۱، سیاست خارجی مبتنی بر موازنه ژئوپلیتیک را در پیش گرفته است. موازنه ژئوپلیتیک به معنای ایجاد تعادل بین نیروهای سیاسی - جغرافیایی متعارض است. این سیاست در جستجوی چهار هدف اصلی و اساسی بوده است: بازپس‌گیری ناگورنو قره‌باغ از طریق دیپلماسی و موازنه نظامی، عدم تحریک روسیه، حسن هم‌جواری با همسایگان منهای ارمنستان و حکمت خزنده به‌سوی همگرایی با غرب (امیدی و خیری، ۱۳۹۵:۱۴۲). آذربایجان به سبب همین موضوع قره‌باغ بود که در سال ۲۰۱۰ و در دوره ریاست جمهوری الهام علی‌اف، آذربایجان دکتترین نظامی و گفتمان جنگی خود را به‌صورت رسمی اعلام کرد. در بخشی از این دکتترین اعلام شد که نیروی نظامی در چارچوب‌های موجود بین‌المللی قابل به‌کارگیری است. منطبق با این سند، آذربایجان یکی از اصلی‌ترین تهدید امنیت ملی علیه خود را، اقدام علیه زیرساخت‌های صنعت انرژی نیز میدانید و به همین دلیل پایگاه و نیروهای خارجی می‌توانند در صورت تهدید امنیت ملی این کشور، در خاک آذربایجان مستقر شوند. به‌علاوه در این دکتترین تأکید شده است که اگر مسئله مناقشه قره‌باغ از راه نظامی قابل‌حل باشد، آذربایجان این حق را برای خود محفوظ می‌دارد (محمدی و همکاران، ۱۴۰۰:۱۷۲).

نقشه منطقه مورد مناقشه قره‌باغ



(Welt and Bowen, 2021: 10)

بر همین اساس می‌توان به‌طور کلی سیاست خارجی آذربایجان بر اساس راهبردهای کلی چنین تبیین شده است:

- دنبال کردن سیاست خارجی مستقل به‌منظور برپایی تمامیت ارضی و حاکمیت آذربایجان
 - تفوق بر مخاطرات امنیت، استقلال سیاسی، حاکمیت و تمامیت ارضی آذربایجان
 - توسعه دموکراسی پلورالیستی بر اساس اقتصاد بازار آزاد و حاکمیت قانون
 - رفع نتایج تجاوز نظامی ارمنستان
 - توسعه روابط متقابل حسن هم‌جواری و سودمند با دولت‌های همسایه
 - ادغام در ساختارهای اروپایی و فرا آتلانتیکی شامل ناتو و اتحادیه اروپا
 - غیرنظامی کردن دریای خزر (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۷ و ۱۴۹).
- با توضیحات ارائه شده می‌توان دریافت که اسرائیل برای آذربایجان از بابت اینکه می‌تواند هم از جهت اینکه از لابی اسرائیل در غرب برای مسئله قره‌باغ استفاده

کند و هم از این روابط در جهت نزدیک شدن بیشتر به غرب بهره بگیرد استقبال می‌کند به آذربایجان این همکاری را در زمینه های اقتصادی و تجاری و تکنولوژی به ویژه در حوزه نظامی را با تقویت موقعیت و جایگاه خود در منطقه قفقاز جنوبی همسو می‌داند.

ب) اهداف و اهمیت راهبردی آذربایجان برای اسرائیل

اسرائیل از بازیگران منطقه‌ای است که راهبرد بلندمدت خود را بر نفوذ اقتصادی و سیاسی در منطقه خاورمیانه جدید شامل، ترکیه، پاکستان کشورهای عرب خلیج فارس، و قفقاز استوار ساخته است (TBassi, 2022). عمق و دامنه روابط این بازیگر با جمهوری آذربایجان همیشه سبب بحث و مبهم بوده و گاهی دیدگاه‌های متفاوتی در مورد این موضوع واحد، انعکاس یافته است. از این رو ابتدا می‌بایست اصول و اساس سیاست خارجی اسرائیل مورد اشاره قرار گیرد تا بررسی اهداف راهبردی محورهای اصلی روابط اسرائیل با جمهوری آذربایجان را بسنجیم .

بنا بر این به‌طور کلی اساس سیاست خارجی رژیم صهیونیستی عبارت است از:

- کسب امنیت و توانایی بازدارندگی
- کسب مشروعیت جهانی و منطقه‌ای با برقراری روابط سیاسی با جمهوری‌های مسلمان منطقه
- تلاش برای ارتقای موقعیت یهودیان و تسهیل مهاجرت آنان به سرزمین‌های اشغالی
- جلوگیری از توسعه روابط جمهوری‌های قفقاز با ایران و نفوذ الگوی حکومتی ایران بر منطقه

- حضور در مرزهای شمالی ایران و ایجاد نگرانی امنیتی برای جمهوری اسلامی ایران
- تأثیرگذاری جهانی بانفوذ بر کشورهای دارای ذخایر انرژی
- ایجاد حیاط خلوت در منطقه برای انجام اقدامات نظامی (اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۹).

در این زمینه باید گفت با توجه به اینکه اولویت اصلی مسئله امنیت نظامی برای رژیم صهیونیستی از ابتدای تأسیس تاکنون، اسرائیل هم دکترین بازدارندگی و هم تهاجم را در سیاست خود داشته است. دکترین بازدارندگی به عنوان مهم ترین دکترین امنیتی رژیم مورد توجه بوده است و در گذر زمان با توجه به شدت تهدیدات در میهن طیفی از بازدارندگی یعنی بازدارندگی کم شدت در مقابل تهدیدات ناشی از همسایگان عرب، بازدارندگی متعارف جهت غلبه بر تهدیدات ناشی از گسترش تسلیحات و تضمین بقای خود در بلندمدت و بازدارندگی غیرمتعارف یا بازدارندگی هسته‌ای و راهبردی مبتنی بوده است (افتخاری و سلیمانی، ۱۴۰۰: ۸۵). از این رو باید گفت استراتژی نظامی اسرائیل یک «استراتژی دفاعی تعریف شده است که باید به طور تهاجمی به اجرا درآید»، زیرا به دلیل نداشتن عمق استراتژیک و آسیب پذیری نیروهای نظامی، اسرائیل تلاش می کند تا نبرد را به قلمروی دشمن خود منتقل کند؛ بنابراین، دکترین های نظامی اسرائیل با پیش فرض های تهاجمی همچون به کارگیری نیروی نظامی کوبنده و قاطع و ضربات پیشگیرانه و کشاندن جنگ به خاک دشمن نباشد است (خدیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۰). همچنین این رژیم جهت استراتژی یاد شده به تقویت عمق استراتژیک نیاز دارد. با پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی، منطقه قفقاز (به علت جذابیت های استراتژیکی، امنیتی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی) مورد توجه اسرائیل قرار گرفت. از این پس بود که نفوذ گسترده در این منطقه در دستور کار سیاست خارجی آن قرار گرفت. در واقع سیاست خارجی اسرائیل در قبال کشورهای این منطقه را باید در تداوم سیاست استراتژی پیرامونی

(دکترین بن گورین)، مبنی بر پیگیری اتحادهای منطقه‌ای در حلقه دوم همسایگان، یعنی همسایگان غیر عرب، طرح دکترین خاورمیانه‌ای شیمون پرز (خاورمیانه جدید) و عوامل درون و برون منطقه‌ای مؤثر بر اتخاذ سیاست خارجی آن دانست. استراتژی پیرامونی در سیاست خارجی اسرائیل در آسیای مرکزی و قفقاز که صحنه درگیری و رقابت‌های شدید بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی در قالب‌های جدید است، با توجه به اینکه شکل‌گیری اتحادها و ائتلاف‌ها از اولویت‌های سیاست خارجی سیاسی - امنیتی کشورهای این منطقه است در همکاری با ترکیه و استراتژی این کشور بستر و زمینه‌های مهمی می‌یابد (الهی نیا، حمزه، ۱۴۰۱: ۶۴). اسرائیل با توجه به نزدیکی جمهوری آذربایجان به ایران نگاهی استراتژیک به توسعه حوزه نفوذ و گسترش روابط با جمهوری آذربایجان داشته و این امر را با برنامه‌ای دقیق و فارغ از تبلیغات در حال پیشروی دارد. این در حالی است که روند فزاینده گسترش حضور رژیم صهیونیستی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، تجاری، سیاسی و امنیتی جمهوری آذربایجان رفته‌رفته ابعاد جدیدی می‌یابد. اهداف اسرائیل از گسترش روابط با جمهوری آذربایجان را می‌توان به‌صورت زیر خلاصه کرد.

۱) بهره‌برداری از یهودیان آذربایجان به‌عنوان جامعه‌ای که می‌توان به‌وسیله آن‌ها در نهادهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آذربایجان نفوذ کرد تا یهودیان به‌عنوان حافظان منافع اسرائیل در آن کشور فعالیت کنند.

۲) استفاده از تهدیدهای مشترک و دوجانبه و چندجانبه و توسل به ترفندهای سیاسی و تبلیغاتی به‌عنوان مثال بزرگ‌نمایی تهدید ایران و اسلام‌گرایی در آذربایجان و منطقه.

۳) به‌کارگیری ابزارها و شیوه‌های فرهنگی: برگزاری فستیوال فیلم اسرائیل در باکو و همچنین برپایی نمایشگاه‌های کتاب برای کودکان و بزرگسالان به مناسبت‌های مختلف. برگزاری تورهای بازدید از اسرائیل توسط آژانس‌ها و وابسته فرهنگی اسرائیل در باکو با هزینه‌های سفارت اسرائیل جهت آشنایی جوانان مسلمان آذری با

صنعت، پیشرفت و توسعه دموکراتیک جامعه اسرائیل و انتقال تجربیات به آذری‌ها، تأسیس جمعیت دوستی جوانان آذربایجان و اسرائیل باهدف توسعه بخشیدن به ارزش‌های تاریخی ملی و معنوی میان دو ملت، درحالی‌که در عمل هیچ‌گونه تاریخ مشترکی میان مردم یهودی رژیم صهیونیستی و آذربایجان وجود نداشته است.^۱

۴- بهره‌گیری از اختلافات داخلی جمهوری‌های سابق شوروی، مانند اختلاف جمهوری آذربایجان و ارمنستان به‌عنوان ابزاری جهت توسعه و نفوذ خود در این کشورها.

۵- بهره‌برداری از احساسات قومی و ملی‌گرایی

۶) جذب نخبگان اقتصادی و سیاسی آذربایجان

۷) بهره‌برداری از عوامل و عناصر کشورهای نظیر آمریکا و ترکیه

۸) بهره‌برداری از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی اسرائیل در راستای بازسازی اقتصاد داخلی و استفاده از نفوذ اسرائیل در بازارهای منطقه‌ای و جهانی.

۹) تأمین بخشی از نیازهای انرژی

به‌غیراز ایران باید گفت مهم‌ترین نکته در روابط نظامی اسرائیل و آذربایجان این است که در سایه این روابط اسرائیل باهدف به دست آوردن قدرت مانور با توجه به ردپای نظامی رو به رشد روسیه در سوریه نیز است. هدف دیگر این است که با تجهیز تسلیحات پیشرفته به آذربایجان، دشمن یکی از متحدان روسیه، ارمنستان، بین تحویل تسلیحاتی که توسط روسیه سوریه، یا ایران در صورت لزوم انجام دهند، متعادل شود؛ بنابراین می‌توان بیان کرد که روابط اسرائیل و آذربایجان در جهت ایجاد محدودیت برای کشورهای چون ایران و روسیه نیز قابل توجه است. بر اساس گزارش محرمانه‌ای که سازمان سیا و وزارت

¹ - Caspian Weekly-admin. Azerbaijan-Israel Relation, Aviliable at:
[http://www.Caspianweekly.org\(2008/October/12\)](http://www.Caspianweekly.org(2008/October/12))

امور خارجه اسرائیل تدوین کرده توصیه شده است که تلاش‌های اسرائیل در جمهوری‌های به‌جامانده از اتحاد شوروی به مسیری هدایت شود که سبب محدودیت نفوذ ایران و روسیه در این مناطق شود. در این سند از جمهوری آذربایجان به‌عنوان کوبای آمریکا در قفقاز نامبرده شده است. ترکیه نیز به‌عنوان هم‌پیمان اصلی اسرائیل در منطقه اشاره شده است. این گزارش باهدف‌های جمهوری آذربایجان هماهنگ است؛ زیرا جمهوری آذربایجان از همان ابتدای شکل‌گیری، امنیت خود را در خروج از دامنه نفوذ روسیه و پیوستن و همکاری با غرب جست‌وجو می‌کرد. برای آذربایجان غرب‌گرا، تل‌آویو بهترین گزینه برای همکاری است. اسرائیل دولتی غیردینی که دستاوردهای فنی بالایی دارد هماهنگی دولت باکو را با سیستم نوین بین‌المللی، تسریع و تسهیل خواهد کرد. به‌عبارت‌دیگر از دیدگاه مقامات جمهوری آذربایجان، اسرائیل همچون دروازه ورود به غرب است (جوان پور هروی و جعفری فر، ۱۳۹۷: ۸۸). بدین ترتیب باید گفت اهمیت آذربایجان برای اسرائیل از چند جهت حائز اهمیت است: نخست اینکه آذربایجان یکی از کشورهایی است که قدرت تولید و صادرات انرژی را دارا می‌باشد. اسرائیل نیز به‌عنوان یکی از مصرف‌کنندگان اصلی انرژی در منطقه، نیازمند تأمین امنیت و پایداری تأمین‌کنندگان انرژی است. همکاری در زمینه امنیت انرژی می‌تواند به اسرائیل کمک کند تا نیازمندی‌های انرژی خود را برطرف کرده و به تنظیمات خودکفایی انرژی برسد. نکته بعدی این است که همکاری آذربایجان با اسرائیل در مقابله با تهدیدات امنیتی که اسرائیل از طرف ایران احساس می‌کند اهمیت زیادی دارد. با توجه به نزدیکی زمینی به ایران، آذربایجان به‌عنوان یک پایگاه استراتژیک مهم برای اسرائیل عمل است و نکته آخر اینکه آذربایجان در بین کشورهای اسلامی از لحاظ اینکه سکولار است بنابراین تهدید خاصی برای اسرائیل محسوب نمی‌شود

به علاوه اینکه طبق دکترین بن گورین ارتباط با آذربایجان به منزله ارتباط اسرائیل با یک کشور خارج از منطقه و البته با مزیت یک کشور اسلامی است.

حوزه‌های همکاری اسرائیل و آذربایجان

با در نظر گرفتن اینکه اسرائیل و آذربایجان هر یک بنا به دلایلی که این ارتباط و همکاری را به نفع منافع خود می‌بینند که پیش تر به ذکر آنها اشاره شد در ادامه به تلاش خواهد شد تا مهم‌ترین حوزه‌های همکاری بین اسرائیل و آذربایجان که شامل همکاری در حوزه انرژی، نظامی و امنیتی و تجاری است به صورت دقیق‌تر پرداخته شود.

۱- حوزه انرژی

آذربایجان دارای سه خط لوله صادرات نفت خام است. حدود ۸۰ درصد نفت این کشور از طریق خط لوله باکو - تفلیس - جیهان صادر می‌شود که در سال ۲۰۰۶ شروع به کار کرد و ظرفیت ۱,۲ میلیون بشکه در روز دارد. نفت خام تولیدشده در میدان آذری-چراغ-آب عمیق گونشلی، واقع در حدود ۱۰۰ کیلومتری شرق باکو، بزرگ‌ترین میدان نفتی در بخش آذربایجان حوضه خزر است؛ و همچنین میعانات تولیدشده در شاه دنیز را از ترمینال سنگ‌چال در نزدیکی باکو از طریق گرجستان به بندر جیهان در دریای مدیترانه در ترکیه منتقل می‌کند. از آنجا نفت با تانکر به بازارهای جهانی ارسال می‌شود. خط لوله باکو - تفلیس - جیهان ۱۷۶۸ کیلومتر طول دارد که ۴۴۳ کیلومتر در آذربایجان، ۲۴۹ کیلومتر در گرجستان و ۱۰۷۶ کیلومتر در ترکیه است. از آنجایی که ظرفیت آزاد فراوانی دارد، مقداری نفت ترکمنستان و قزاق را نیز حمل می‌کند (Iea, 2018). در این راستا قابل ذکر است که باکو و تل‌آویو یک مشارکت اقتصادی بر پایه مبادلات در دو حوزه استراتژیک ایجاد کرده‌اند: همکاری نظامی-فنی و انرژی. در واقع، اسرائیل

بیش از ۴۰ درصد نفت خود را از طریق خط لوله باکو-تفلیس-جیحان از آذربایجان وارد می‌کند. سیاست‌گذاران رژیم صهیونیستی هم از نظر مالی و هم از لحاظ سیاسی به پروژه باکو - تفلیس جیحان کمک‌های شایانی کرده‌اند. در همین راستا نیاز تل‌آویو به منابع نفتی جمهوری آذربایجان و منطقه دریای خزر، تغییر محسوسی در اعمال عرضه نفت این منطقه به رژیم صهیونیستی و همچنین از این طریق به شرق آسیا فراهم آورده است که این امر منافع بازرگانی بسزایی را برای اسرائیل و همچنین جمهوری آذربایجان در این خط لوله‌ای ایجاد می‌کند. اسرائیل حتی تا زمانی که پروژه باکو تفلیس جیحان افتتاح نشده بود، یک مشتری کلیدی برای نفت جمهوری آذربایجان به شمار می‌رفت و هم‌اکنون با توجه به افتتاح این خط لوله و با توجه به مجاورت بندر جیحان ترکیه با رژیم صهیونیستی، یک فرصت جدید برای همکاری‌های بیشتر در این بخش از اقتصاد فراهم شده است. به واسطه‌ای ایجاد خط لوله «اشکون ایلات» رژیم صهیونیستی می‌تواند یک همکار راهبردی برای رساندن نفت حوزه دریای خزر به بازارهای آسیای شرقی باشد که این موضوع با وجود خطوط لوله گاز محور شرق به غرب همانند باکو تفلیس ارز روم و همچنین ناباکو دور از دسترس برای اسرائیل نیست (جوان پور هروی و جعفری فر، ۹۲:۱۳۹۷).

خطوط منابع نفت و گاز آذربایجان



منبع: (Iea, 2018)

همچنین در سال ۲۰۲۲ جورج دیک^۱ سفیر اسرائیل بیان داشته است که شرکت های اسرائیلی مشتاق اجرای پروژه هایی در بخش انرژی های تجدید پذیر در آذربایجان هستند. ما شرکت های اسرائیلی بیشتری را تشویق می کنیم تا در بخش انرژی های تجدید پذیر، به ویژه در انرژی های خورشیدی و بادی مشارکت کنند - اینها مناطقی هستند که ما در آنها مزیت نسبی نسبت به سایر کشورها داریم (Turkic, 2022).

۲- حوزه نظامی

به نظر نواقع گرایی ساختار ظریف قدرت به معنای توزیع نسبی آن دسته از توانمندی های مادی است که دولت ها را قادر می سازد راهبردهای نظامی و دیپلماتیک خاصی را دنبال کنند همان طور که بیان شد امنیت برای کشور آذربایجان پس از استقلال خود از شوروی منجر به اتخاذ سیاست های متعددی در حوزه امنیت و گسترش روابط کرده است. این کشور در سایه منابع انرژی خود به بخش نظامی

¹ George Deek

یعنی ساختار زمخت قدرت نیز توجه قابل توجهی کرده است. در جدول زیر داده‌های مرتبط با این بخش آمده است:

جدول رتبه‌بندی و هزینه‌های نظامی آذربایجان (۱۹۹۲-۲۰۲۰)

هزینه‌های نظامی آذربایجان - داده‌های تاریخی			رتبه‌بندی کشوری مشابه	
سال	میلیارد دلار آمریکا	درصد تولید ناخالص داخلی	میلیاردها دلار آمریکا	نام کشور
2006	0.72	3.42%	252.30	چین
2005	0.30	2.30%	61.71	روسیه
2004	0.23	2.63%	19.74	ترکی
2003	0.18	2.43%	17.72	تایلند
2002	0.14	2.24%	15.83	ایران
2001	0.13	2.31%	9.71	هند
2000	0.12	2.27%	9.22	آلمان
1999	0.12	2.63%	7.34	ژاپن
1998	0.11	2.41%	7.02	عراق
1997	0.09	2.32%	6.12	کره جنوبی
1996	0.07	2.25%	5.73	رومانی
1995	0.07	2.74%	3.81	مکزیک
1994	0.04	1.95%	3.15	آفریقای جنوبی
1993	0.08	5.00%	2.63	هند
1992	0.01	2.40%	2.24	اکوادور
			2.24	آذربایجان

(Macrotrends, 2021)

جدول بالا نشان می‌دهد که آذربایجان هر سال میزان هزینه نظامی خود را افزایش داده است به طوری که از ۲,۴ درصد تولید ناخالص داخلی به ۵,۳۹ درصد اختصاص داده است. از همین رو است که اسرائیل از منابع نظامی و جذابیت‌های همکاری فرصتی پیدا کرده است تا به گسترش روابط با آذربایجان دست زند. اهمیت یافتن روابط بین اسرائیل و آذربایجان از دهه ۱۹۹۰ آغاز شد که آذربایجان برای کمک به بازسازی ارتش خود پس از مناقشه قره‌باغ کوهستانی با اسرائیل تماس گرفت (Periodicos, 2013) و به تدریج همکاری‌ها را افزایش داد. سال ۲۰۰۹ آذربایجان

شروع به همکاری‌های نظامی گسترده با اسرائیل است. این همکاری‌ها که شامل طیف گسترده‌ای از اقدامات یعنی خرید تجهیزات نظامی، خدمات آموزشی، تولید تحت لیسانس و برنامه‌های ارتقا و به‌روزرسانی تجهیزات بود. آذربایجان در سال ۲۰۱۱ بزرگ‌ترین قرارداد نظامی خود با اسرائیل را منعقد کرد. این قرارداد شامل موشک‌های ضد کشتی گابریل، (Gabriel)، موشک‌های ضدتانک-ضدسنگر اسپایک (Spike)، سیستم دفاع هوایی باراک (Barak)، رادارهای پیش‌اطبار و کاوش هوایی گرین پاین (Green Pine) و ارتقای تانک‌های آذربایجان (مدل‌های تی ۷۲ و احتمالاً تی ۶۲) و تجهیزات الکترونیکی و حفاظتی اسرائیلی بود. آذربایجان از سال ۲۰۱۳ شروع به ساخت کشتی جنگی ملی کرد که در اجرای این پروژه نیز اسرائیل نقشی اساسی داشتند. به‌طور کلی آذربایجان روی تجهیزات و سیستم‌های دفاعی اسرائیل حساب کرده است. در این زمینه موسسه تحقیقات صلح بین‌المللی استکهلم (SIPRI) گزارش داده است که بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۰، ابتدا روسیه و سپس اسرائیل بزرگ‌ترین تأمین‌کنندگان تسلیحات به آذربایجان بوده‌اند. در واقع، استکهلم گزارش می‌دهد که صادرات تسلیحات اسرائیل به آذربایجان ۱۷ درصد از کل صادرات تسلیحات آن رابین سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ تشکیل می‌دهد (Shokri, 2021). در رویکرد واقع‌گرایی نظریه آفند-پدافند توسط استیون ون او و همکاران بیانگر آن است که هرگاه دولت‌ها بتوانند به‌راحتی یکدیگر را فتح و بر یکدیگر غلبه کنند، احتمال جنگ افزایش می‌یابد. با توجه به تهدیدات مداوم ارمنستان، دولت آذربایجان در سه دهه گذشته به‌شدت در حال نوسازی ارتش ملی بوده است. دولت آذربایجان در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ یا کمی بیش از ۲٫۶ میلیارد دلار برای اهداف دفاعی و امنیت ملی اختصاص داده است. گفتنی است که در سال ۲۰۲۱، ۱٫۱ میلیارد دلار برای نیروهای نظامی اختصاص داده است. در سال ۲۰۲۱، آذربایجان با تولید ناخالص داخلی ۵۴٫۶ میلیارد دلار یا ۵٫۶ درصد بیشتر نسبت به سال ۲۰۲۰ در رتبه ۸۹ در میان ۱۹۶ کشور قرار گرفته است

(Karimli, 2022)؛ بنابراین این کشور به عنوان یک تولیدکننده بزرگ نفت بیش از ۵ درصد از تولید ناخالص داخلی خود را در ارتش سرمایه‌گذاری می‌کند. با این حال، علی‌رغم داشتن روابط در حوزه نظامی با اسرائیل آذربایجان به دلیل واقعیت ژئوپلیتیکی " خود از طریق کانال ارتباطی غیررسمی بیشتر برای گفتگوها رغبت نشان می‌دهد. (Icwa, 2017)؛ اما این کشور آگاه است که مشارکت استراتژیک با اسرائیل به آن امکان دسترسی به زرادخانه‌ای از سیستم‌های نظامی پیشرفته را می‌دهد. علاوه بر این، مشارکت نظامی-فنی بین دو طرف باید از نظر کیفی به جای کمی ارزیابی شود. آذربایجان اهدافی را به دلایل زیر از تجار اسلحه اسرائیلی خریداری کرده است: ۱- برای تنوع بخشیدن و متعادل کردن قراردادهای تسلیحاتی امضاشده با روس‌ها. ۲- به دست آوردن و حفظ برتری کیفی نسبت به نیروهای طرفدار ارمنستان مستقر در قره‌باغ کوهستانی به لطف سیستم‌های تسلیحاتی که دارای فناوری‌های نوآورانه هستند. ۳- دفاع از میدان‌های نفتی و گازی فراساحلی خود در دریای خزر در برابر هرگونه ارباب احتمالی از سوی ایران، ۴- داشتن قدرت تهدیدی متقابل در برابر دیگران (Delanoe, 2020). هواپیماهای بدون سرنشین، سیستم ضد هوایی و موشکی و سیستم گنبد آهنین که از پیچیده‌ترین سیستم‌های نظامی اسرائیل است، از جمله خریدهای نظامی آذربایجان از اسرائیل بوده است (Thehill, 2017). به گفته وزارت دارایی آذربایجان، بودجه دفاعی تا سال ۲۰۲۵ به حدود ۲٫۸ میلیارد دلار خواهد رسید (Eurasianet, 2022). باید گفت منافع اسرائیل حتی در پایین‌ترین سطح رابطه دو طرف مبتنی بر معامله سلاح در برابر انرژی است. اورشلیم میلیاردها دلار تجهیزات نظامی به باکو فروخته است و تقریباً نیمی از نیازهای نفتی خود را از آذربایجان دریافت می‌کند (Rubin, 2020)

مقایسه اهداف امنیتی آذربایجان و اسرائیل

اهداف اسرائیل	اهداف آذربایجان
ایجاد پایگاه‌های شوند در منطقه به‌خصوص مجاورت مرزهای ایران	جلب نظر متحد کشورهای غربی عضو ناتو در جنوبی
کسب موقعیت نفوذی در پایگاه‌های آذربایجان	افزایش حضور کارشناسان نظامی اسرائیل در قفقاز
بهره‌گیری از موقعیت آذربایجان در مقابل اسلام	بهره‌گیری از فناوری نظامی
تقویت موقعیت خود در برابر ایران	تقویت نیروهای خودی در برابر ارمنستان

(اکبری و غنی زاده، ۱۳۹۹:۱۶۱).

باید گفت تأثیر این همکاری نظامی در جنگ اخیر قره‌باغ از نظر سیاستمداران آذربایجان برجسته بوده است. جنگ ۲۰۲۰ ارمنستان و آذربایجان دو مرحله داشت. مرحله اول در ۱۲ ژوئیه با حملات ارتش در منطقه مرزی آذربایجان در منطقه طووز آغاز شد که به دنبال بر هم زدن امنیت کریدور انرژی و ترانزیتی شرق- غرب بود که از این منطقه می‌گذرد. تسلیحات اسرائیلی، به‌ویژه هاروپ، هواپیماهای بدون سرنشین نقش مهمی در این مرحله در دفع تهاجمات ارمنستان ایفا کردند. در مرحله بعدی جنگ که در ۲۷ سپتامبر آغاز شد، تسلیحات اسرائیلی به همراه محصولات تولیدشده آذربایجانی با فناوری اسرائیل نقش اساسی در نبرد داشتند. جیحون بایراموف وزیر امور خارجه آذربایجان در مصاحبه‌ای با یک روزنامه اسرائیلی در آوریل ۲۰۲۱ گفت: «استفاده ماهرانه از سلاح‌ها پیشرفته و با دقت بالا، از جمله سلاح‌های ساخته شده در اسرائیل ویژه هواپیماهای بدون سرنشین، توسط آذربایجانی‌ها نقش فوق‌العاده‌ای در پیروزی آذربایجان داشتند.» (Shaffer, 2022: 10).

همکاری نظامی بین آذربایجان و اسرائیل در جنوب قفقاز عمدتاً به دلایل استراتژیک و امنیتی انجام می‌شود. از این رو این همکاری برای اسرائیل به

منزله نفوذ در منطقه قفقاز جنوبی و وابسته کردن تجهیزات نظامی آذربایجان به فناوری اسرائیلی است و از سوی دیگر آذربایجان از این همکاری در جهت تقویت قدرت خود را در برابر ارمنستان و کاهش وابستگی به روسیه بهره می‌گیرد. باید اینکه را در نظر داشت که این همکاری می‌تواند در صورت توسعه یافتن به استقرار نیروها یا پایگاه‌های نظامی با عقد قرارداد بین دو طرف زمینه حضور اسرائیل در نزدیکی مرزهای ایران را فراهم سازد و از این رو ایران احساس تهدید از این نوع همکاری دارد.

۳- بعد امنیتی

ماهیت غیرطبیعی رژیم صهیونیستی در تشکیل، تثبیت و توسعه و همچنین عدم روند طبیعی دولت-ملت‌سازی موجب شده است تا از بدو اعلام استقلال این رژیم (۱۹۴۷) تاکنون با بحران‌های امنیتی و سیاست خارجی متغیری روبرو شود. مسئله امنیت برای اسرائیل از چنان اهمیتی برخوردار است که برخی از تحلیل‌گران بر این باورند که رژیم صهیونیستی به‌جای سیاست خارجی از سیاست امنیتی برخوردار است، به عبارتی سیاست خارجی اسرائیل عین سیاست امنیتی این رژیم است (خدیمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۱). در سوی دیگر آذربایجان پس از استقلال خود نیز به دنبال تقویت پایه‌های خود و حفظ بقا و استقلال خویش است. از همین رو، باوجود زمینه‌های بین آذربایجان و اسرائیل که هر دو به دنبال کسب امنیت بیشتر هستند می‌توان آن را در جهت تعمیق روابط فی‌مابین امنیتی نیز قلمداد کرد. الهام علی‌اف، رئیس‌جمهور آذربایجان بیان داشته بود که رابطه کشورش با اسرائیل مثل کوه یخی می‌ماند که تنها ده درصد آن از آب بیرون است و ۹۰ درصدش نامریی است (P.DW, 2020).

از نظر برخی اهمیت آذربایجان برای اسرائیل به منزله چشم اسرائیل بر روی ایران است و از سوی دیگر مرز ایران و اسرائیل را از مرزهای آذربایجان می‌دانند. به نظر برخی تحلیلگران توانایی استفاده از میدان‌های هوایی آذربایجان را دارایی قابل توجهی برای هرگونه حمله اسرائیل توصیف می‌کند و محاسبه می‌کند که سفر ۲۲۰۰ مایلی اسرائیل به ایران و بازگشت دوباره هواپیماهای جنگی اسرائیل را به حداکثر می‌رساند؛ بنابراین اجازه دسترسی به فرودگاه‌های آذربایجان بسیار مهم است. ژنرال جوهور، فرمانده سابق سنکام^۱ بیان می‌دارد که آن‌ها ۸۰۰ مایل سوخت صرفه‌جویی می‌کنند. این تضمین نمی‌کند که اسرائیل به ایران حمله کند، اما مطمئناً قادر می‌سازد تا این کار را عملی‌تر کند (PERRY, 2012).

سال ۲۰۱۶، مجله فارین پالیسی اظهار داشت که اتحاد بین اسرائیل و آذربایجان عمیق‌تر شده است و از رسیدن توافق‌نامه بین دو کشور مبنی بر اجازه دادن به تل‌آویو برای استفاده از فرودگاه‌های آذربایجان در صورت تصمیم برای حمله نظامی به ایران خبر داد (Pérez, 2020) موسسه بین‌المللی مطالعات استراتژیک در سال ۲۰۱۱، بیان داشت که ارتش آذربایجان دارای چهار میدان هوایی متروک و متعلق به دوره اتحاد جماهیر شوروی است که می‌تواند در دسترس اسرائیل و چهار پایگاه هوایی برای هواپیماهای خود باشد (haaretz, 2012) گزارش‌های دیگر ادعا می‌کردند که اسناد هسته‌ای ایران که دو سال و نیم پیش توسط عوامل موساد در تهران به سرقت رفته بود، از طریق آذربایجان به اسرائیل قاچاق شده است. (Melan, 2020). بدین ترتیب باید

¹ CENTCOM

گفت یکی از حوزه‌هایی که مورد توجه دو طرف برای همکاری بوده است حوزه امنیتی می‌باشد که البته باید در نظر داشت هر یک از این طرف‌ها به دنبال هدف خاصی از این نوع همکاری است به طوری که تلاش آذربایجان بیشتر معطوف به همکاری امنیتی در برابر همسایگان خود است در حالی اسرائیل به دنبال این است که بتواند از طریق این نوع همکاری امکان رصد، جاسوسی، ضربه زدن در برابر ایران را دنبال کند.

۴- مبادلات تجاری

داده‌های جهانی نشان می‌دهد که اسرائیل در میان پنج شریک تجاری نخست آذربایجان بوده است. این داده‌ها به صورت تطبیقی با سایر کشورها در نمودار زیر آمده است:



منبع: (tradingeconomics,2020)

آمارها نشان می‌دهد که در سال ۲۰۲۰، اسرائیل ۱۸۰ میلیون دلار به آذربایجان صادر کرد. عمده محصولات آن که اسرائیل به آذربایجان صادر کرد لوازم جانبی

پخش (۴۴,۵ میلیون دلار)، هواپیما، هلیکوپتر و/یا فضاپیما (۴۳,۲ میلیون دلار) و نمایشگرهای ویدیویی (۳۲,۷ میلیون دلار) بود. طی ۲۴ سال گذشته صادرات اسرائیل به آذربایجان با نرخ سالانه ۲۰,۷ درصد از ۱,۹۶ میلیون دلار در سال ۱۹۹۶ به ۱۸۰ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. در مقابل در سال ۲۰۲۰، آذربایجان ۴۵۱ میلیون دلار به اسرائیل صادر کرد. عمده‌ترین محصولاتی که آذربایجان به اسرائیل صادر کرد، نفت خام (۴۳۴ میلیون دلار)، تجهیزات ناوبری (۱۳ میلیون دلار) و الکل‌های غیر چرخشی^۱ (۲,۴۴ میلیون دلار) است. طی ۲۴ سال گذشته صادرات آذربایجان به اسرائیل با نرخ سالانه ۶۳,۱ درصد از ۳,۶ هزار دلار در سال ۱۹۹۶ به ۴۵۱ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است (Oec, 2021).

مبادلات تجاری بین آذربایجان و اسرائیل (به میلیون دلار آمریکا)

سال‌ها	صادرات	واردات	گردش مالی
۲۰۱۴	۱۷۶۶,۹۵	۲۳,۹۶	۱۷۹۰,۹۱
۲۰۱۵	۸۰۱,۵۳	۲۴,۸۷	۸۲۶,۴
۲۰۱۶	۶۶۴,۱۱۳,۱۴	۱۵,۶۲۲,۴۵	۶۷۹,۷۳۵,۵۹
۲۰۱۷	۶۳۸,۹۳۸,۴۰	۳۵,۶۷۳,۸۸	۶۷۱,۶۱۲,۲۸
۲۰۱۸	۳۰۸,۲۲۰,۲۶	۶۶۸۶,۲۸	۳۱۴,۹۰۶,۵۴
۲۰۱۹	۱۳۳۱۶۱۶,۱۹	۴۳۶۸۶,۲۷	۱۳۷۵۳۰۲,۴۶
۲۰۲۰	۴۳۷,۵۰۰,۰۷	۲۸۲۲۰,۹۵	۴۶۵۷۲۱,۰۲

(MFA, 2020)

¹ Acyclic Alcohols

بررسی همکاری‌های تجاری اسرائیل و آذربایجان نشان می‌دهد که دو طرف روابط رو به رشد دارند به‌ویژه آنکه درآمدهای نفتی آذربایجان کمک بسیاری در بالا بردن حجم مبادلات و تجارت دارد. این تجارت‌ها نوعی وابستگی و تقویت همکاری دو طرف را ایجاد می‌کند و موجب می‌شود تا به سایر حوزه‌ها نیز کشیده شود. به‌هر حال باید در نظر گرفت که همکاری‌های تجاری تنها یک بعدی نیست و می‌تواند آثار و پیامدهای عمیق و گسترده‌ای بر روابط دوجانبه داشته باشد.

جمع‌بندی

در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت منطقه قفقاز بدلیل واقع‌شدن در منطقه حساس و استراتژیک اوراسیا امروزه به دلایل متعدد نگاه، بازیگران بین‌المللی منطقه‌ای به‌ویژه اسرائیل را به خود جلب کرده است و اهمیت فوق‌العاده تاریخی خود را بازیافته است به نحوی که امروزه تسلط بر قفقاز به یک محک و معیار جهانی بودن قدرت» تبدیل شده است .

در این پژوهش به بررسی اهداف اسرائیل و جمهوری آذربایجان از بسط و گسترش روابط دو سویه آن‌ها پرداخته شد نهایتاً با برشمردن اهداف متقابل آن‌ها مشخص گردید که تعمیق روابط و گسترش همکاری‌های بین دو بازیگر یادشده با نیت گسترش دامنه متحدان و همراهان خود در صحنه بین‌المللی با استفاده از فرصت نیازمندی‌های به دنبال توسعه مناسبات و همکاری‌ها و تعاملات دو سویه آنها است. بر این اساس به‌طوری کلی می‌توان گفت هدف با فروپاشی شوروی و شکل‌گیری جمهوری‌های جدید از جمله آذربایجان نیاز مبرم این کشور برای تقویت و تأمین امنیت خود در اولویت سیاست خارجی آن قرار گرفت. در سوی دیگر اسرائیل نیز خود را در محاصره کشورهای می‌بیند که می‌توانند امنیت آن را به چالش بکشند بنابراین در راستای اجرای دکترین بن‌گورین به دنبال گسترش همکاری با کشورهای چون آذربایجان بود. بنابراین آذربایجان و اسرائیل، هر دو طرف بر اثر نیازهای اقتصادی-سیاسی و امنیتی خود را بر اساس طرح پیرامونی به ایجاد رابطه با یکدیگر در مجموعه روابط دیپلماتیک، اقتصادی و نظامی - اطلاعاتی با یکدیگر پرداختند. از این رهگذر دلایل متعددی دیگری باعث نزدیکی هر دو طرف به یکدیگر شد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از ترس از گسترش نفوذ

اسلام‌گرایان تندرو در منطقه، کم‌رنگ کردن عامل دین در منازعه اعراب و اسرائیل، مسئله فلسطین و غیره. سیاست خارجی اسرائیل که همواره منافع ملی را در خارج از مرزهای خاورمیانه عربی جستجو می‌نماید، توانست با ارتباط با کشور آذربایجان به هدف نزدیک شود. از طرفی با توجه به جایگاه و اهمیت اسرائیل در میان کشورهای غربی به‌ویژه ایالات متحده آمریکا، رهبران آذربایجان به رابطه با اسرائیل روی آوردند. همچنین، با توجه به تحریم تسلیحاتی سازمان همکاری و امنیت اروپا علیه ارمنستان و آذربایجان، اسرائیل به عنوان منبع مناسبی برای تأمین نیازهای تسلیحاتی آذربایجان اسرائیل را قادر ساخت تا در حوزه‌های مختلف، اقتصادی، نظامی و امنیتی آذربایجان همکاری عمده‌ای را برقرار سازد. و از آنجا که ممانعت از گسترش نفوذ ایران هدف اصلی اسرائیل در منطقه بوده نکته حائز اهمیت این است که این روابط می‌تواند با ایجاد تنش بیشتر بین آذربایجان و کشورهای همسایه آن به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران بیانجامد که این روند گسترش روابط باکو-تلاویو موجبات نگرانی هر چه بیشتر ایران را فراهم می‌کند.

منابع

اکبری، حسین؛ غنی زاده، پیمان (۱۳۹۹)، روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال دوم، شماره ۳، بهار ۱۳۹۹، صص ۱۶۸-۱۴۲

امیدی، علی؛ خیری، مصطفی (۱۳۹۵)، تأثیر روابط جمهوری آذربایجان و اسرائیل بر امنیت ملی ایران، نشریه مطالعات راهبردی، پاییز ۱۳۹۵، شماره ۷۳، صص ۱۵۸-۱۳۷

جوان پور هروی، عزیز؛ جعفری فر، احسان (۱۳۹۷)، عوامل مؤثر بر همگرایی اسرائیل و جمهوری آذربایجان (۲۰۱۷-۱۹۹۱)، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال دوم، شماره ۵، تابستان ۱۳۹۷، صص ۱۰۰-۸۳

خدیمی، مسعود؛ کاظمی، علیرضا؛ هادی، سمانه (۱۳۹۹)، سیاست‌های نظامی رژیم صهیونیستی از بدو تأسیس تا سال ۲۰۲۰ با استناد به مدل راهبردی دیوید، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۹۹، صص ۱۱۳-۸۰

کشاوری مقدم، الهام (۱۳۹۶)، مطالعه تطبیقی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و روسیه در قبال تحولات خاورمیانه (۲۰۱۶-۲۰۰۰)، پایان نامه ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، استاد راهنما: علی آدمی

محمدی، سبجان؛ عسگر خانی، ابو محمد؛ مکرمی پور، محمدباقر؛ ویسی، صالح (۱۴۰۰)، تحلیل اقدام نظامی جمهوری آذربایجان در قبال مسئله نوگورنو قره‌باغ و جمهوری آرتساخ و همچنین بررسی اجمالی مواضع جمهوری اسلامی ایران (جنگ سپتامبر ۲۰۲۰)، نشریه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، تابستان ۱۴۰۰، شماره ۹۲، صص ۱۷۹-۱۵۱

مکرمی پور، محمدباقر؛ متقی، ابراهیم؛ میرزایی، بیژن؛ تهم، مرتضی (۱۴۰۱)،
تجزیه و تحلیل تطبیقی امنیت از دیدگاه نئورئالیسم و نهادگرایی نئولیبرال،
فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۱، صص ۱۸۵-۱۵۵

الهی نیا، میلاد؛ حمزه، فرهاد (۱۴۰۱)، نقش آمریکا و اسرائیل در کاهش روابط ایران
و آذربایجان، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۱، بهار ۱۴۰۱،
صص ۷۲-۴۹.

Bassist, Rina (2022), "Israel Considers Improved Ties with Turkey, Central Asia", Available at:
<https://www.almonitor.com/originals/2022/02/israel-considers-improved-ties-turkey-central-asia#ixzz7bTUFPBZ8>, (Accessed on: 3/6/2022).

Cafiero, G. (2021). Retrieved from Iran's Challenges in the South Caucasus Include Israel and Turkey:
<https://insidearabia.com/irans-challenges-in-the-south-caucasus-include-israel-and-turkey/>

Dailysabah. (2021). Retrieved from Ways of reviving the Turkey-Azerbaijan-Israel triangle:
<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/ways-of-reviving-the-turkey-azerbaijan-israel-triangle>

Delanoë, I. (2020). Retrieved from ISRAEL – AZERBAIJAN: AN ALLIANCE IN SEARCH OF RENEWAL:
<https://fmes-france.org/israel-azerbaijan-an-alliance-in-search-of-renewal/>

Delanoë, I. (2021). Retrieved from ISRAEL -AZERBAIJAN: AN ALLIANCE IN SEARCH OF RENEWAL:
<https://fmes-france.org/israel-azerbaijan-an-alliance-in-search-of-renewal/>

Eurasianet. (2022). Retrieved from After war victory, Azerbaijan keeps increasing military spending:
<https://eurasianet.org/after-war-victory-azerbaijan-keeps-increasing-military-spending>

- haaretz. (2012, 03 29). *haaretz*. Retrieved from Azerbaijan Granted Israel Access to Air Bases on Iran Border': <https://www.haaretz.com/1.5209546>
- Icwa. (2017, JAN 04). Retrieved from Israel and Azerbaijan Relation: A Strategic Compulsion: https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=5042&lid=771
- Iea. (2018). Retrieved from Report extract Energy security: <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile/energy-security>
- Jansson, P. (2018). Retrieved from Smartness as prudence: smart power and classical realism: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2158379X.2018.1523317>
- Karimli, I. (2022). Retrieved from Azerbaijan Ranks High in SIPRI's Military Spending Report: <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-ranks-high-in-sipri-military-spending-report-2022-4-30-0/>
- Macrotrends. (2021). Retrieved from Azerbaijan Military Spending/Defense Budget 1992-2022: <https://www.macrotrends.net/countries/AZE/azerbaijan/military-spending-defense-budget>
- MFA. (2020). Retrieved from The State of Israel: <https://mfa.gov.az/en/category/asiya-ve-okeaniya/israil>
- Middleeastmonitor. (2022). Retrieved from Azerbaijan has biggest role to repair Turkey-Israel relations, report says: <https://www.middleeastmonitor.com/20220210-azerbaijan-has-biggest-role-to-repair-turkey-israel-relations-report-says/>
- Oec. (2021). Retrieved from Azerbaijan-israel: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/aze/partner/isr>
- P.DW. (2020, 11 02). *p.dw*. Retrieved from دوستی «پیدا و پنهان» اسرائیل و جمهوری آذربایجان "واقعی": <https://p.dw.com/p/3klWq>
- Pérez, C. (2020, October 02). *atalayar*. Retrieved from Israel's game in Azerbaijan: arms sales and reports on Iran:

- <https://atalayar.com/en/content/israels-game-azerbaijan-arms-sales-and-reports-iran>
Periodicos. (2013). Retrieved from The Iran-Israel-Azerbaijan Triangle: Implications on Regional Security:
https://periodicos.uff.br/revista_estudos_politicos/article/view/40296
- PERRY, M. (2012, MARCH 28). */foreignpolicy*. Retrieved from Israel's Secret Staging Ground:
<https://foreignpolicy.com/2012/03/28/israels-secret-staging-ground/>
- Pinfold, Rob Geist & Joel Peters (2019), "The Limits of Israel's Periphery Doctrine: Lessons from the Caucasus and Central Asia", *Mediterranean Politics*, Vol. 26, No. 1, (doi:10.1080/13629395.2019.1693125).
- Rubin, M. (2020, NOV 29). Retrieved from Israel's Azerbaijan Mistake:
<https://nationalinterest.org/feature/israel%E2%80%99s-azerbaijan-mistake-173476>
- Shaffer, Brenda (2022), *Israel's Role in the Second Armenia-Azerbaijan War and Its Implications for the Future*, *Central Asia-Caucasus Analyst*, September 2022
- Shokri, O. (2021, OCT). Retrieved from Azerbaijan-Israel relations and Iran's national security concerns:
<https://www.middleeastmonitor.com/20211016-azerbaijan-israel-relations-and-irans-national-security-concerns/>
- Sloame, J. (2022). Retrieved from Azerbaijan Virtual Jewish History Tour:
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/azerbaijan-virtual-jewish-history-tour>
- Turkic. (2022). Retrieved from Israeli companies eager to participate in renewable energy projects in Azerbaijan - ambassador:
<https://turkic.world/en/articles/economy/44849>.